

**Verslag per workshop van de werkconferentie Geloof, Duurzaamheid en
Toekomst.
30 november 2018 Dominicanenklooster te Zwolle**

Workshop: Scan je kerkgebouw, over het gebruik van energie.

Het is vrijdagmiddag 16.00 uur en de eerst mensen lopen de knusse Kamer 4 binnen van het Dominicanenklooster. Het gaat om 16 geïnteresseerden die na de inleiding van Mgr. van den Hout en Mgr. de Korte deze workshop zullen bijwonen. Gastheer is Gerard Agterkamp en hij heet de aanwezigen welkom. In zijn inleidende woorden geeft hij aan dat een energiescan een nuttig instrument is voor bestuurders die willen nadenken over een duurzamere manier van energiegebruik. Voordat hij het woord geeft aan de expert Henk Nico van den Berg, ingenieur van het gelijknamige adviesbureau verteld hij dat de provincie Drenthe 5 energiescans ter beschikking heeft gesteld voor parochies in Drenthe.

Henk Nico neemt over en nadat hij zichzelf heeft geïntroduceerd begint hij met de vraag: wie weet hoeveel energie(kosten) uw kerkgebouw verbruikt? Deze vraag maakt direct inzichtelijk wat het belang is van kennis van het energiegebruik. Een aantal deelnemers konden de vraag wel beantwoorden en de schattingen liepen uiteen van 6.000 m³ tot 17.000m³ per jaar.

Een energiescan brengt objectief in kaart hoeveel energie verbruikt wordt, waar besparingsmogelijkheden liggen, de eventuele kosten van de mogelijkheden en terugverdiendtijd. Een energiescan is maatwerk, want elk kerkgebouw is anders en het gebruik van kerkgebouw verschilt per geloofsgemeenschap. De basis van de energiescan is de energienota en de thermische schil. Henk Nico geeft aan dat met de thermische schil de vloer, muren, het dak en de openingen zoals deuren en ramen wordt bedoeld. Hoe beter de thermische schil hoe minder energieverbruik, hoe lager het verbruik en hoe lager de kosten.

De energiescan is dus een nulmeting, het brengt de huidige stand van zaken m.b.t. het energieverbruik gedetailleerd in kaart. Een scan kan gezien worden als vertrekpunt en niet als einddoel. Op basis van de scan kunnen besturen een gefundeerde keuze maken t.a.v. hun energiebeleid voor de komende jaren.

Eén van de belangrijkste advies tijdens deze workshop was: omarm je energiezorg, maak iemand verantwoordelijk en tenslotte zorg voor een centraal beheer van relevante gegevens. Gegevens over het kerkgebouw, isolatie, verlichting, soort verwarming, wanneer geplaatst, instellingen van de warmtevoorzieningen enz. Vaak is de informatie verspreid waardoor het lastig een goed beeld te krijgen en te behouden van het energiebeleid. Als bijvoorbeeld een installatiebureau stopt gaan de gegevens vaak verloren. "Wat je altijd moet doen", nog een laatste advies van Henk Nico, "is ledverlichting aanschaffen. Dat levert al gauw een besparing 50% tot 75% op het stroomverbruik. De aanschafkosten heb je binnen 5 jaar terugverdiend."

De deelnemers schreven ijverig mee en de vragen varieerden over de zin – en onzin van warmtepompen tot het gebruik en besparing van energie door voorzetramen bij monumentale kerkgebouwen. Het uur vloog voorbij en in de ruime wandelgangen van het klooster werd nog even nagepraat over de lokale situaties die per parochie natuurlijk behoorlijk verschilden van elkaar.

Over stilstaande lucht bij de Franciscanen Tijdens de inleiding van Mgr. de Korte over de impact van Laudato Si noemde hij een aantal vernieuwende initiatieven waaronder een experiment van stilstaande lucht in de kloosterkerk van de Franciscanen in Megen. Tijdens

de workshop "Scan je kerkgebouw" bleek dat er interesse was in deze nieuwe ontwikkeling. Er is navraag gedaan bij dhr. Theo van Adrichem. Hij vertelde het gaat om een Europees pilotproject waar het experimenteren met stilstaande lucht één van de onderdelen is. De kloosterkerk in Megen is het enige kerkgebouw waar op dit moment geprobeerd wordt om met

stilstaande lucht een wezenlijke besparing op het energiegebruik te realiseren. Het kerkgebouw is voorzien van meetapparatuur om de luchtstromen te meten. Het doel is om uiteindelijk de koude luchtstromen te elimineren en een soort van kolom te creëren waardoor de warme lucht niet naar het plafond trekt. Dit kan een interessante ontwikkeling zijn voor met name monumentale kerkgebouwen met een hoog plafond. Het doel van dit pilotproject is om bij positieve resultaten ook andere monumentale kerkgebouwen te voorzien van een dergelijk systeem. (Verslag Gerard Achterkamp).

Workshop: Staan op heilige grond.

Pastor Jeanne Rens presenteert in een PowerPoint de wordingsgeschiedenis van een stuk openbaar groen van gemeente Nijmegen. Er is daarvan een prachtig aangelegde ontmoetingstuin gecreëerd naast de kerk en het winkelcentrum van de wijk Dukenburg. Deze workshop laat de stappen zien tot het welslagen van dit project.

Het begon allemaal met een droom die de Pastor deelde. Aanvankelijk stuitte ze op protest in haar geloofsgemeenschap, omdat het niet haalbaar zou zijn qua financiën en menskracht. Omdat de Ontmoetingskerk veel contacten heeft in de wijk vond het idee weerklank bij de wijkmanager en wethouder. Gemeente Nijmegen wilde de grond wel in gebruik geven en plantklaar maken voor het realiseren van een parochietuin in de wijk. Daarna kwam de fase van het aanplanten. Belangrijk is het om daarbij deskundig advies in te winnen en die kwam er van voormalige Hortus Botanicus van de Radboud Universiteit. De praktijkschool kwam om het pad te bestraten van overtollige klinkers die gemeente Nijmegen na een actie 'Steenbreek' over had. De tuin is ook succesvol vanwege samenwerking met andere maatschappelijke organisaties. Een ronde zitbank om de boom is door de Rotary geschonken en begrafenisvereniging Monuta sponsorde de herdenkingsboog. Dat vereist wel wat netwerken, maar dat netwerk is al opgebouwd en via via loopt het dankzij goodwill en bekendheid ook wel vanzelf. Op een bepaald moment werd het even spannend toen er bericht kwam van de vereniging van natuur en milieu educatie IVN. Zij waren bezig om natuurgidsen op te leiden en wilden met 45 cursisten de tuin verder komen aanplanten. Zij gingen op Paaszaterdag zelf aan de slag. De pastor is er in het begin voor een welkomstwoord en de rest gaat dan vanzelf.

De focus van de Ontmoetingskerk op duurzaamheid zit in een meerjarig programma gekoppeld aan een kerkelijk thema. In 2017 werd het thema gekozen: 'met het oog op de toekomst'. Een programmaraad denkt na over de invulling. De parochie koppelt het aan activiteiten die inspireren. Er wordt verslag gedaan in het parochieblad en er zijn lezingen. Dit alles kan niet zonder de concrete inzet van vrijwilligers. Er is dan ook een werkgroep die meedenkt en er handen en voeten aan geeft. Een van de deelnemers aan de workshop vraagt waarom de tuin aangemerkt kan worden als een initiatief in duurzaamheid? Het gaat om duurzaamheid in de brede zin van het woord. Het gaat ook om duurzaamheid in menselijke relaties, ontmoetingen en toegankelijkheid in de wijk. Ook is er nu sprake van meer biodiversiteit in de wijk. (Verslag Mirjam Schuilenga).

Workshop: Ecologische voetafdruk Eén voor allen, allen voor één.

Duurzaam geloven hangt onder andere af van hoe je in het geloof staat en welke rol de mens in de schepping speelt. Marjolein Tiemens heeft zich gespecialiseerd in een duurzame levensstijl en verzorgt deze workshop. Geloven staat gelijk aan respect voor het leven en daarmee is geloven onlosmakelijk verbonden met een duurzame levensstijl of levenshouding. Deze workshop gaat over hoe je dat in de praktijk handen en voeten kunt

geven en gaat uit van een van de tien geboden voor het milieu: Eén voor allen, en allen voor één. Paus Benedictus XVI, die ook wel de groene paus wordt genoemd, vroeg al voortdurend aandacht voor het milieu. Hij stelde de tien geboden voor het milieu op als wegwijzers voor het goede leven. Ze geven spirituele voeding om het milieu een plek te geven en het vol te houden. Vanuit deze aandacht voor duurzaamheid en rechtvaardigheid en de katholieke sociale leer is Laudato Si' over de zorg van het gemeenschappelijk huis een verdere uitwerking. De encycliek biedt inspiratie en wijst op een innerlijke verbondenheid met elkaar en de schepping. Alles wat je doet heeft invloed op het geheel.

Wat kan een geloofsgemeenschap doen? - Op spiritueel vlak: aandacht in liturgie, voorbeden, overwegingen, themavieringen, themaavonden, lezing 10 geboden voor het milieu/Laudato Si' - Parochianen stimuleren om in het dagelijkse leven duurzame keuzes te maken door bijvoorbeeld een workshop ecologische voetafdruk. De ecologische voetafdruk is te vinden op duurzaamheidsactie.nl. De ecologische voetafdruk is een maat die aangeeft hoeveel ruimte nodig is voor de productie en afvalverwerking van wat we gebruiken. Alles wordt omgerekend naar de hoeveelheid land die hiervoor nodig is. De draagkracht van de aarde is namelijk niet onuitputtelijk. Wereldwijd gebruiken we nu per mens gemiddeld 2,7 ha. Bij een eerlijke verdeling is per mens slechts 1,8 ha beschikbaar. De voetafdruk van de gemiddelde Nederlander ligt op 6,7 ha. De voetafdruk maakt inzichtelijk dat we niet door kunnen gaan op de manier zoals we nu bezig zijn. Moedige keuzes zijn noodzakelijk. - Praktisch/gezamenlijk: isolatie, zonnepanelen, moestuin, Fairtrade producten, activiteiten als duurzame maaltijd, ruilbeurs of rommelmarkt, Challenges (vlees, water, auto, afval) organiseren, minder verspillen en vervuilen, QuickScan gebruiken om inzicht te krijgen in hoe een parochie bezig kan zijn.

Vanuit het project Geloof, Duurzaamheid en Toekomst mogen in totaal tien parochies uit Groningen, Drenthe, Friesland, Overijssel en Gelderland een gratis workshop/bijeenkomst aanvragen. Deze wordt op maat gegeven door Marjolein Tiemens rond de tien geboden voor het milieu en de ecologische voetafdruk. Meer informatie over de workshops is ook te vinden op www.groengeloven.nl. (Verslag Caroline Doelman).

Workshop: Ondersteboven: van doen naar beleid. In het spoor van Laudato Sí Johan Klaassen, dienstverlener kerkopbouw Bisdom Groningen Leeuwarden.

Beleid is het plaatsen van wat je doet in een kader. Dat kader kan heel verschillend zijn. Daar kunnen we het uren over hebben. Maar wij draaien het om: we kijken vanuit het doen naar het kader, het beleid. We kijken nu wel naar mogelijke structuren: hoe start je en houd je de beweging erin? Immers, ook een goed beleidsplan belandt altijd onder in de la en hoe dikker, hoe onaantrekkelijker om ermee aan de slag te gaan. Het beste beleidsplan staat op één A4tje.

Alles begint met het vormen van een visie: waar wil je (of moet je) naar toe? Daarbij is geïntegreerde aandacht zinvol: dus ook andere aspecten van de toekomst erbij betrekken. Bijvoorbeeld rond samenwerking en bezuiniging. We hoorden voorbeelden van het gebruiken/verwarmen van een kleinere ruimte in de winter. En voorbeelden rond het gebruik van reserves en beleggen vermogen.

Begin bij iets dat je enorm raakt (zoals de grote hoeveelheid verpakkingen). De grote hoeveelheden gas en stroom die worden verbruikt: kan dat zuiniger (Ledverlichting, dagkapel gebruiken i.p.v. grote kerk)? Is groen gas en groene stroom mogelijk?

We beginnen dus bij doen en bij onszelf. Vanuit bestaande werkgroepen op het terrein van Diaconie een nieuw, breder netwerk opbouwen. Dan merk je dat je ter plaatse al met meer mensen bent. En bij Advent of Vastenactie een project omarmen waarbij duurzaamheid een onderdeel is. Dit biedt concrete mogelijkheden om iets positiefs te doen.

Het begin van het spoorzoeken is het in kaart brengen van de opgedane ervaring en motivatie. Vraag maar na wie er in de eigen omgeving bezig is of is geweest met: • Laudato Sí: lezen, bespreken, verdiepen en/of vieren; • Duurzaamheid: in diaconie, beheer van gebouwen en/of eigen leven. Deze mensen kunnen u vertellen van hun ervaringen en ideeën. Ze kunnen aangeven wat nodig is, wat een volgende stap zou kunnen zijn.

Laudato Sí vraagt aandacht voor geloof en duurzaamheid en kan ook bijdragen aan een goede toekomst voor de lokale kerk. Aandacht voor Laudato Sí raakt aan verschillende beleidsterreinen en aan vernieuwend pastoraat.

En dan zijn er 5 mogelijkheden voor het aanbrengen van structuur. Deze zijn aanvullend aan elkaar, u kunt ook een combinatie kiezen.

A. Een mission statement formuleren voor beleid op dit terrein als basis waarop verder gezocht en gewerkt wordt. Een voorbeeld hiervan: Geïnspireerd door Laudato Sí werken we aan verdieping en activering van onze waarden m.b.t. solidariteit en gerechtigheid. Met inspirerende liturgie voor vieringen en verdiepende aandacht in de andere bijeenkomsten. En aandacht bij beheer, inkoop en verbruik van goederen en energie.

B. Aandacht voor cyclisch werken: maak een jaarplan op basis van de gelegenheden/momenten die zich nu al voordoen. a. Denk aan Gebedsdag voor de Schepping op 1 sept., Franciscus-dag of Werelddierendag 4 okt., Armoededag 18 nov., b. Vastenactie en Adventsactie en het werk van Mensen met een Missie: doelen op het terrein van MOV cq. VOM.

C. Groene Kerk worden: dan spreek je de intentie uit eraan te werken en het concreet te maken zonder direct inhoudelijke besluiten te nemen.

D. Maak het tot een vast punt op de agenda van bestuur - locatieraad - pastoraatsgroep: alle nieuws benoemen en verwerken.

E. Een milieucatecheet of milieudiaken benoemen, verbonden aan een werkgroep met een concrete opdracht, bijvoorbeeld om een Groene Kerk worden, of. a. activiteiten op het terrein van internationale solidariteit vernieuwen of b. inkoopbeleid onder de loep nemen.

Bij dat alles zijn er vele interessante samenwerkingsmogelijkheden, zoals: ✓ Regionale en lokale organisaties op terrein van milieu, voeding en sociaal (milieuraad, voedselbank, armoedeplatform), soms wijkgericht rond tuin en energiewinning. ✓ Groene Kerken (ook kloosters en moskeeën): www.groenekerken.nl ✓ Het werk van de Konferentie Ned. Religieuzen: www.laudato-si.nl. Zij hebben veel materiaal, tips en regelmatig activiteiten. ✓ De organisatie A Rocha: www.arocha.nl ✓ En internationaal: www.LiveLaudatoSi.org Hierop kun je je eigen betrokkenheid aangeven: wat ga jij doen? ✓ En <http://catholicclimatemovement.global>: website met nieuwsbrief, acties etc.

Een Groene Kerk worden wil zeggen: de intentie uitspreken met doelen op het terrein van duurzaamheid aan de gang te gaan en vervolgens een plan hiervoor te maken. Dan begint het echte werk. Bijvoorbeeld:

Verlichting en verwarming met minder energie. Energie een 'groene' aanbieder? Schoonmaken van kerk en huishouden duurzamere middelen? Papier en inkt Vanwege energie- en waterverbruik bij de productie en andere milieueffecten: kan het schoner,

minder? Inrichting, onderhoud en gebruik van de tuin meer groen en meer bloemen, variëteit voor vogels, insecten, moestuin. (Verslag Eddy Oude Wesselink).

Deze conferentie werd georganiseerd door het Katholiek Maatschappelijk Activeringswerk in de provincies Gelderland, Overijssel, Drenthe, Groningen en Friesland. Neem contact met ons op voor vragen.

Solidair Groningen & Drenthe	Gerard Agterkamp info@solidairgroningendrenthe.nl
Solidair Friesland	Caroline Doelman cdoelman@solidairfriesland.nl
De Kim	Mirjam Schuilenga mirjam@stichtingdekim.nl
KCW Overijssel	Eddy Oude Wesselink EddyOudeWesselink@kcwo.nl